



UYGURLARDA BUYAN EVİRMEK VE MÜSLÜMAN TÜRKLERDE MEVLİD DUASI ÜZERİNE BİR DENEME

(A Trial of Buyan Evirmek in Uighurs and Mevlid Prayer in Muslim Turks)

Cengiz GÜLER¹

Makale Geçmiş

Article History

Alındı/Received:
05.11.2018

Düzeltilme alındı/
Received in revised form:

22.12.2018

Kabul edildi/Accepted:
31.12.2018

ÖZ

Türkistan Coğrafyasında kendilerine ait bir inanç sistemini kabul eden Türkler, zamanla geniş coğrafyalara yayılarak hâkim oldukları bölgelerdeki dinleri de benimsemişlerdir. Farklı coğrafyaların ve kültürlerin mahsulü olan bu dinler, Türk toplumları sayesinde bir arada varlıklarını korumuşlardır. Hatta diğer dinlere karşı ılımlı olan Türkler kimi zaman bir dinden diğer dine kolaylıkla geçmişlerdir. Bu din değiştirmelerden dolayı Türkler arasında bazı inanç motifleri kalıcı hale gelmiştir. Çünkü bu dinler bir arada devam ettiklerinden dolayı inanç sistemlerinde birbirlerinden etkilenmeler olmuştur. Bir dinde devam ettirilen bir motif, sosyal hayat içerisinde diğer dinler tarafından da kabul edilmiştir. Zamanla bu dinlerin yerini onlardan daha etkili bir şekilde İslam dini almıştır. Ancak İslamiyet Türkler arasında hemen yayılmayıp, Türklerin bu dini kabul etmeleri uzun bir zaman sürmüştür. Bu süreç içerisinde İslamiyet'te diğer dinler ile bir arada devam etmiştir. Zamanla İslamiyet'i kabul eden Türkler, diğer dinlerde olduğu gibi İslamiyet'e geçişte de bazı örf ve adetlerinden vazgeçemeyerek yeni dinlerinin kalıbına uyarlayarak devam ettirmişlerdir. Bu çalışmanın konusu olan buyan evirmek âdeti de İslami kalıplara uydurularak devam eden âdetlerden birisidir. Burkan dinine mensup Uygurlarda gördüğümüz bu âdet, kazanılan bir sevabın bir başkasına hediye edilmesidir. Türkler bu âdetlerinden vazgeçemeyerek İslamiyet'teki sadaka-i câriyeden yola çıkarak İslami kalıplara sokmuşlar ve günümüze kadar devam ettirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler:

Buyan Evirmek; Uygurlar; Mevlid; İslamiyet; Sevap Tevcihi

© 2019 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır

*Extended Abstract (English)

Summary

It is a well-known fact that the human communities that have had a certain culture for centuries and have been mixed in it and then passed on to another culture for a number of reasons, they did not completely cut off their interest in the old culture, some of its elements, as well as some of people, have been keeping up with the patterns of the new culture. Undoubtedly, this situation was repeated in various Turkish communities which accepted Islam in different places and times. These Turkish communities, before accepting Islam, when they entered into various religions, if the old beliefs of the new religion was appropriate, they have tried to adapt to them by inscribing the motifs into the new culture. The same was the case for the Islamic period.

As a requirement of the wide geographical area they lived, the Turks entered into the influence of Buddhist Chinese culture in the east, while they interacted with the beliefs of Zoroastrian Iran in the west. They finally recognized Manichaeism, Mazdaism and Mazdakism. These religions, which were segments of different geographies and climates and cultures, have sometimes become successors in the same Turkish society, and sometimes have existed side by side. In such cases, interrelations and delusions have taken place and the mentioned religions have taken a specific form among the Turks. In the end, they were replaced by Islam by spreading to a very large mass in a way that no religion could do before. But the effects of the religions before Islam were not easily diminished. Some of them continued to live in all Turkish communities under an Islamic pattern. In other words, Islam expelled the relics of the old religions to the extent that the Turks could come to the origin of the faith worlds.

¹Aksaray Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, cengizg32@gmail.com

When this historical fact is taken into consideration, a hundred percent Islamization event, which has started in the same period in all Turkish communities and has nothing to do with its old beliefs, cannot be considered. The historical sources are full of news supporting the idea set forth above. Hence, when many customs that are believed or continued in Muslim Turkish geography are investigated, it is understood that the origin of pre-Islamic beliefs rather than Islam are the sources of these motifs.

In a region like Central Asia, the Turkish tribes who acted moderately towards different religions made transitions to different religions. Turks, who belonged to the same race and belonged to different religions, could easily leave a religion and move to another religion. During these religion changes, the beliefs in the previous religions did not disappear with the arrival of the new religion. The beliefs that could not be abandoned in the previous religion were continued by adapting to the patterns of the new religion. For this reason, many different remains of ancient beliefs can be found in Islamic beliefs of all Muslim Turkish societies in Central Asia towards the Balkan region.

Nowadays, most Turkish people are Muslims. The Turks were not all Muslims at one time. The transition of all Oghuz people to Islam continued for two centuries. The Muslim Turkish communities have lived together with Turkish communities in other religions, which have been a long-term race. For this reason, as a result of the fusion of Turks belonging to different religions, many Turks and customs in the old beliefs, and the Islamists of Islam, have maintained their existence among Muslim Turks.

In this study, we will focus on the Mevlid prayer of which we will try to explain and the pre-Islamic roots. The prayer of Mevlid which the Turks read after Islam and at the end of prayer, the merit of the prayer being donated to others can be based on the period of Uighurs before Islam. Because after the reading of Mevlid prayer gained religious merits are attributed to others. In a similar example, it can be seen in the prayer books of the Uchis. In the Uigur prayer books or at the end of the foundation records, the values gained in the so-called "buyan evirmek" section were given to others. As is known, the Mevlid literary tradition is not a ritual merely in Islam itself. It is natural for the Turks to have characteristics reflecting their own culture in the Mevlid they wrote.

Keywords: Buyan Evirmek; Uighurs, Mevlid; Islamic; Mitzvah Orientation

GİRİŞ

Asırlar boyunca belli bir kültüre sahip olmuş ve onun içinde yoğrulmuş, sonra birtakım nedenlerden dolayı başka bir kültüre geçmiş insan topluluklarının, eski kültürleri ile bağını tamamen koparmadıkları, ona ait bazı unsurları korudukları gibi bazılarını da yeni kültürün kalıplarına uydurarak devam ettirdikleri bilinen bir gerçektir (Ocak, 2007: 53). Bu durum hiç şüphesiz ki geniş bir coğrafyada yaşayan ve birçok kültürle iletişim kuran, hatta o kültürlerin dinlerini benimseyen Türk topluluklarında da görülmektedir.

Asırlardır kendilerine ait bir inanç sistemine sahip olan Türkler, zamanla geniş coğrafyalara yayılarak bir yandan doğuda Çin kültürünün etkisiyle Budizm'e girerken, bir yandan da Fars kültürünün etkisiyle Zerdüştlüğü benimsemiştir. Bu dinlerin dışında Maniheizm, Mazdeizm, Musevilik ve Hıristiyanlık dinlerini de tanımışlardır. Farklı coğrafyaların ve kültürlerin mahsulü olan bu dinler, Türk toplumları arasında kimi zaman birbirlerine halef selef olurken, kimi zaman da bir arada var olmuşlardır. Hatta farklı dinlere karşı ılımlı duran Türkler, zaman ve yer içerisinde birtakım faktörlerin etkisiyle sık sık din değiştirmişlerdir. Bu din değiştirme olayı da Türklerin toplumsal ve kültürel hayatlarında önemli izler bırakmıştır. Bu izler sık sık din değiştirildiği için bir zaman sonra kalıcı hale gelmiş ve yeni kabul edilen din bunları silemez duruma gelmiştir. Ya da yeni dinin kalıbına uydurularak devam ettirilmiştir.

Nihayet bu dinlerin yerini, onlardan daha etkili bir biçimde çok geniş kitlelere yayılan İslamiyet almıştır. Fakat Türklerin hepsi bir anda Müslüman olmamış, bu süreç asırlarca sürmüştür.

Mesela Oğuzların tamamının İslamiyet'e geçişi iki asır boyunca devam etmiştir. Müslüman Türk toplulukları, çok uzun bir süre ırktaşı olan diğer dinlerdeki Türk toplulukları ile bir arada yaşamışlardır. Uzun süre bir arada yaşayan bu dinlerin birbirleri ile ilişkilerinde dolaylı doğal olarak etkileşimler de olmuştur. Bu tarihi gerçek göz önüne alındığında, bütün Türk topluluklarında aynı devirde başlayan ve eski inançlarından hiçbir ilgisi kalmamış yüzde yüz bir İslamlaşma olayı düşünülemez (Ocak, 2007: 53). Bundan dolayı farklı dinlere mensup Türkler ile aynı ortamda uzun süre yaşayan Müslüman Türkler, eski inançlardaki bazı akideleri, örf ve adetleri terk edememişler, İslamiyet'in kalıplarına uydurarak varlığını korumuşlardır. Bu çalışmada üzerinde durulacak olan İslamiyet'ten önce Uygurlarda görülen buyan evirmek âdeti de, yukarıda değinildiği gibi İslami kalıba uydurularak devam ettirilmiştir.

Buyan Evirmek

Öncelikle "buyan evirmek" kavramının anlamı ve nereden geldiği üzerine durmak gerekir. Buyan kelimesini şu anki mevcut kaynaklara göre Türkler arasında ilk Uygurlar devrinde kullanıldığı görülmektedir. Uygurlar devrinde "buyan" kelimesi, Sanskrit dilinde hayrat veya hayrat yeri anlamına gelen *punya* sözünden gelmektedir. Budist Hint kralı Asoka (MÖ. 264-232), kayalara kazıttığı yazılarda şunlar yazar: "Her soka (yarım mil) de kuyular kazılmasını ve insanlar ile hayvanların dinlenmesi için yapılar inşa edilmesini emrettim". Buyan dedikleri bu kurumlarda Budist rahipler ve dini kültür arayan talebeler hem buralarda eğitim alırlar hem de ikamet ederlerdi (Esin, 1972: 79).

IX. yüzyılın ortalarında Hoça bölgesine yerleşen Uygurlar, buradaki yerli halklardan öğrendikleri Budizm dinini kabul etmişlerdir. Budizm'in Uygurlar tarafından yorumlanarak devam ettirilmiş şekli Burkancılık olarak da adlandırılır. Çünkü Uygurlar bu dini benimsedikten sonra eski inanç izlerini de yeni dinlerinin kalıplarına sokmaya çalışmışlardır. Buyan kelimesi ise muhtemelen bu yeni inancın benimsenmesiyle Türkçeye girmiş olmalıdır. Buyan kelimesi Eski Türklerde Buyantamür, Buyankara gibi isim olarak ta kullanılmıştır. Ayrıca buyancuk şeklinde küçültme ekleri de almıştır.

Buyan kelimesi, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra muyan şeklinde telaffuz edilmeye başlanmıştır. Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lugâti't-Türk'te buyan kelimesini sevap anlamında "muyan" şeklinde kaydetmiştir. Ayrıca yoldan gelip geçenlerin su içmesi için yollara yapılan hayratlar içinde muyan adını kullanmıştır (Kaşgarlı, 2005: 346). Karahanlı Türklerinde misafirhanelere de "muyanlık" denirdi. "Mungadtı muyanlık" misafirhanede misafir etti anlamına gelmekte idi (Hâcib, 1947: 63, Ögel, 2000: 383). Karahanlılar, misafir ağırlamanın dini bakımdan sevap olmasından dolayı misafirlerin ağırlandığı yere muyanlık (sevaplık) adını vermiş olabilirler.

Günümüzde ise Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Türkçe Sözlük'e göre "mutluluk, uğur, talih, iyi iş, sevap" gibi anlamları vardır.

Bütün bu anlamlardan anlaşılacağı üzere buyan kelimesi İslamiyet'ten önce Türklerde iyi iş ve sevap gibi anlamlar yerine kullanılmıştır. Bu kelime İslamiyet'tin kabul edilmesinden sonra da kullanılmaya devam etmiştir. Anlaşılacağı üzere buyan veya muyan kelimesinin anlamı Uygurların Burkancı anlayışına dayanmaktadır (Ögel, 2000: 383).

Eski dönemlerden itibaren Türkler ölümden sonraki hayata inandıkları için töre gereği iyilik işlerine önem vermişlerdir. Bundan dolayı sevap kazanmak için birçok vakıf yapmışlardır. Uygurlar kazandıkları bu sevapları isterlerse bir başkasına da hediye edebilirlerdi. Burkancılık'ta kazanılan dini sevap, sevabı kazanan kişi tarafından bir başkasına tevcih edilirdi. Sevabın tevcih edildiği kişiler yaşayan biri olabileceği gibi ölmüş biri de olabilirdi. Hatta insan olabileceği gibi Buda veya başka bir tabiatüstü varlık da olabilirdi (Tekin, 2017: 96). Sevabı bir başkasına hediye etmeye veya tevcih etmeye Uygurlar buyan evirmek şeklinde ifade ederlerdi. Görüldüğü üzere Türkler, kazandıkları sevapları veya yaptıkları iyi işleri bir başkasına hediye edebilirlerdi. Uygurlar, kazanılan sevabın başkasına hediye edildiği bu âdeti buyan evirmek olarak adlandırmışlardır. Bu inancın temelinde hem öteki dünya inancı hem de atalar kültü yatmaktadır. Bundan dolayı buyan evirmenin menşei, ataların ruhları için yapılan iyi işlerde aranmalıdır.

Uygurlar döneminde yazılan kitapların veya iyilik için yapılan kurumlar için yazılan metinlerin hemen hepsinin sonunda bu eserlerin yazdırılmasından doğacak sevapların (buyan) bir başkasına tevcih edildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar sayesinde dönemin siyasi ve kültürel hayatı hakkında çıkarımlar yapmak mümkündür. Yukarıda değinildiği üzere Burkan dinini kabul eden Uygurlar, buyan dedikleri birçok vakıf yaptırmışlardır. Türkler, sevap için yaptıkları bu yapılardan kazandıkları sevapları kendilerine saklamamışlar, bundan başkalarının da yararlanmasını istemişlerdir. İnşa ettikleri bu kurumların temellerine kakılan kazıklar (kazkuk) üzerine metinler yazmışlardır. Örnek verilecek olursa, arkeolojik kazılar sonucunda 768 senesinde Koço'da inşa edilen Alpha Külliyesi'nin (buyan) temellerinde bulunan ve on iki hayvan takvimi ile tarihlendirilmiş, kazık üzerinde Türkçe bir metin bulunmuştur. Türkçe metnin başlangıcı şöyledir (Esin, 1972: 80):

Kut veren, kutlu, toprak kutlu biç (maymun) yılında, hayırlı vakitte, kutlu saatte, dokuzuncu ayın 24'ünde, Purva-Phalguni yıldızı altında, gün ay tanrısına benzer Küşençig Körkle Yaruk tengri Böğü tenrigenimiz Kül Bilge tengri iliğimizin tahta oturduğunun ikinci yılında, biz, üç "erdini"ye dinmeden, yüz çevirmeden, arınmış gönülle Laik rahibe tengriken Tigin Silig Terken Kuncuy tengrim Laik rahib Külüg İnanç Saçu Sangun, biz ikimiz, dindar bahşilerden şöyle işittik ki, hangi

canlı kimse bir vihar yaptırırsa... bir Burkan tasviri diktirirse ... Bir azizin şiririni getirirse ... bir stup yaptırırsa, yüksek buyan bereketine erer.

Bundan sonra buyan evirenlerin adları yazılır. Bunlar genellikle Uygur beyleri veya hatunlarıdır. Ayrıca yapının yapımında emeği geçen usta, nakkaş, heykeltıraş gibi çalışanlarında isimleri mevcuttur.

Yitik Sudur adlı eserde başta ve sonda olmak üzere iki sevap tevcihi bulunmaktadır. Metnin başındaki sevap tevcihi (Tekin, 1962: 235):

Kutlu koyun yılında, dördüncü atın on beşi, oruç gününde biz erkek mümin Terbi İnal ve kadın mümin Öğrünç Tengrim, saf bir gönül ile üç cevhere inanarak bu Yitiken Sudur cevherini saygıyla yazdırdık. Bu sevap sayesinde yukarıda gökteki tanrıların güçleri, kudretleri artsın; aşağıda topraktaki sayısız kötü ruhların, yanlış din öğreticilerinin güçleri, kudretleri azalsın.

Metnin sonundaki sevap tevcihi ise şöyledir (Tekin, 1962: 236):

Ben, üç cevhere sağlam, durulmuş, imanlı bir gönülle bağlı kadın mümin Sılıg Tigin. Bu Yitiken Sudur cevherini okuyup binlerce mum hep yaktıktan sonra başkalarına taksim edilmiş olan bu sevap sayesinde: Seçilmiş, kutsal ve beyin asaletinin ve saygı görmüş, sevap ile teçhiz edilmiş Kong-taykyu'nun asaletinin ve Kong-taykyu ile Kuşala ve Siddhipala başta olmak üzere altın soylarıyla birlikte hepsinin, her zaman sevapları çoğalsın; tehlikesiz, uzun bir ömür sürsünler, bütün istekleri yerine gelsin ve her şeyi bilen Burkan'ın asaletini bulsunlar ve yine ben hastalıktan ıstırap çeken Sılıg Tigin, bu Yitiken Sudur'un faziletlerini dinlemekle hastalıktan kurtulayım ve hiçbir varlık şeklinde kadın olarak yeniden doğmayayım. Bu yüzden saygıyla ihsan ve istek diledim. Bu sevap ve iyi amel sayesinde biz Esen ve Sılıg Tigin, sonunda Burkan asaletine ulaşalım ve nihayet kişiöğullarına Nirvana'yı buldurayım. Anam, babam, karılarım ve büyüklerim, kendilerinde en yüksek dini öğrendiğim üstatlarım, hepsi bu dünyaya yukarıda Tuşita'da, her biri kendi isteklerince doğsunlar.

Bu sevap tevcihinde adları geçen Kuşala ve Siddhipala, Çin'e hâkim olan Moğol hanedanından iki şehzadedir. Bu tevcih onların şehzadeligi devrinde yazılmıştır. Bahsedilen hükümdar ise Buyantu Kağan olmalıdır (Oda, 1980: 188).

1905 senesinde Sengim kasabası yakınlarında kayaların içerisine gömülü Burkan manastırı kütüphanesinde Maytrisimit adında Uygurca bir yazma eser bulunmuştur. Maytrisimit, gelecekte doğacak olan Burkan Maytri'nin hayatını ve faaliyetlerini anlatan bir eserdir (Tekin, 1976: 29). Bu eserin önsözünde yazılan birkaç notta da sevap tevcihine rastlanmaktadır (Tekin, 1976: 188).

Maytrisimit adlı büyük din kitabını (nom bitig), biz aciz kullar yazdık. Bu din kitabının yazılmasında hâsıl olan sevabın (buyan edgü kılınç) bir kısmını hâlâ yaşayan ve kut tengrisi gibi olan anamız Kün Silig hanıma bağışlarız. Yüzyıla yakın uzun ömrü boyunca, büyük saadetlerle vücudu hastaliksız, hayatı tehlikesiz ve sevinçlerle, dünyevi saadetlerle her zaman neşeli ve bahtiyar olsun! Bundan hâsıl olan sevabın (buyan edgü kılınç) birinci kısmı, Tanrı Burkan'ın kendi hayatını, feda ederek satın aldığı ve din cevherinin koruyucusu olan Ezrua, Hormuzta, Vişnu ve Maheşvara adlı dört büyük hükümdara bağışlarız. Bütün din koruyucusu iyi ruhlar ile ilahlara, hepsine tamamiyle birinci kısmı bağışlanmış olsun! Sevap (buyan) sayesinde ilahi saadetleri, kudretleri ve parlaklıkları artsın. İlahi gözlerini beriye çevirip şehirleri, Burkan şeriatini (şazın) bütün tehlikelerden her zaman korusun. Ve yine bu sevap şimdi sevgili ağabeyimiz Kutbulmuş Oğul İnanç'a ... Tengribirmiş Oğul İnanç'a ve ... ablamız Yıpar'a, herkese bağışlanmış olsun. Bu sevap sayesinde, hâlâ sağ olan vücutları tehlikesiz olsun!

1687'de Kan-su'da yeniden yazılan Altun Yaruk'un sonunda "Buyan evirmek" (sevap tevcihi) manzum bir parça eklenmiştir. Metnin yazılış tarihi yeni olmasına karşın dili klasik Uygurcadır (Tekin, 1966: 391). Parçanın ilk kısmında Burkan dinindeki maddi ve manevi kutsal unsurlar yazılıp onlara saygı gösterilmiştir. Daha sonra Altun Yaruk'un yazılış sebebi açıklanıp yazdıran kişilerin adları zikredilmiştir. Sonra Altun Yaruk'un yazdırılmasında hâsıl olan sevap tevcih edilmiştir (Tekin, 1962: 241):

Ölmüş olan babam rahip Udaka'yı düşünüp babamı kurtarsın diye gayret ettik ve gücümüz yettiğince bu kitabı yazdırdık. Büyük zevk diyarı Sukhavati'de doğsunlar! Canlı varlıklara, umduklarınca fayda sağlasın diye, dipsiz, temelsiz ve en iyi tefsirleri içinde toplayan kitapların şahını, Altun Yaruk'u tamamıyla yazdırdı. Gökteki Ezrua ve Hormuzta tanrılarının,... dört büyük hükümdarın, güneşin, ayın, yıldız ve gezegenlerin güçleri ve kudretleri artıp temiz dini ve akideyi korusunlar. Aşağıda kara toprağa dayanan ejder hükümdarlarının, ondan sonra erkek ve dişi iyi ruhların din güçleri artıp temiz ülkeyi daima korusunlar. (Çeşitli yer adları zikredilir.) ... buralarda kudretli hükümdar Kang-hi'nin adı parıldasın. Eksilmeden devleti, yeri on bin yıl sürsün. Devleti ve milleti zahmetsizce mesut olsun! Bu sevabı tevcih ederiz (buyan eviririz): Kü Hua manastırına, geçmişteki gibi mükemmel olup parlak olması için devletinin, ülkesinin dini geleneklere bağlı kalması için gönülden sevinip sevap ve iyi cehdetmesi için yazdırılmış olan bu Altun Yaruk din cevherinin şefaati sayesinde eskiden ölmüş olan anam ve babam Sukhavati'de yeniden doğsun. Sadaka sahibi Ratna Vajra ile İkyang İsman Tarım ve hepimiz Burkanlar ülkesinde doğalım.

Bundan sonra bu parçayı yazanların adları yazılarak kaydın arkasından vakıfçıların adları ve onların akrabalarının adları zikredilmiştir. Ardından “ve diğerlerinin, yıllar ve aylardır süren kavgaları durulsun” deniyor (Tekin, 1962: 241).

Yukarıda verilen metinler gibi daha birçok metin bulunmaktadır. Örnek gösterilen bu eserlerin sevap tevcih formülleri genel olarak şu şekildedir; kutlu bir tarih (hepsinde verilmemiştir), vakıf veya vakıçlıların adları (bütün eserlerde verilir), sevap tavecihi (buyan evirmek). Kimi eserlerde ise vakıfçıların adlarının ardında metinlerin yazılış nedenleri hakkında bilgi verilmektedir.

Mevlid Duası

Başta Burkan dinini benimsemiş olan Uygurlar olmak üzere İslamiyet öncesi Türklerde yaygın olan buyan evirmek âdeti, İslamiyet’in Türkler arasında yayılmasından sonrada devam etmiştir. Buyan evirmenin İslamiyet’te ölümden sonra amel defterine sevap yazdırılması için verilen sadaka-i cariyeye ile benzerliği olduğundan dolayı bu adet devam ettirilmiştir.

X. yüzyıla gelindiğinde Türkler arasında İslamiyet hızla yayılmaya başlamıştır. Türkistan’ın batısında X-XIII. yüzyıllarda büyük Müslüman Türk devletleri kurulmuştur. Uygur bölgesinde ise Burkancılık devam etmekteydi. XV. Yüzyıla kadar Burkancı Türkler buyan dedikleri yapıları inşa ettiler. Moğolların devrinde Türkistan’da İslamiyet ve Burkan dini bir arada yaşamıştır (Esin, 1972: 90). Her iki dinin de mabetleri yan yana inşa edildiği bu devirde birbirinden etkilenmeler olmuştur. Burkancı Türkler arasında devam eden buyancılık ve buyan evirmek adetleri Müslüman Türkler arasında kabul görmüştür. İslamiyet’teki sadaka-i cariyeye çok benzeyen bu uygulama Müslüman Türkler arasında kabul görmesi zor olmamıştır. Böylece buyan evirmek, İslami kalıplara sokularak Müslüman Türkler arasında varlığını korumaya devam etmiştir.

Buyan evirmenin Müslüman Türkler arasında “başta çevirmek” olarak ta adlandırıldığı görülmektedir (Yılmaz, 2007:1100). Lutfi Divanı’nda başta çevirmek kavramı görülmektedir: “Başingdın ivrülür sadaka bolgalı kamer/ Bendeng durur eger meh ü ger âfitâb irür ya da” (Lutfi, 1997: 41), “Kiçe tünglükke kilip ivrüledür başingdın/ Tal’atungga bolur ohşar meh-i taban sadaka” (Lutfi, 1997: 174). Fuzulî ise Divanı’nda başta dönmek tabirini çokça kullanmıştır (Fuzulî, 1950: 131, 135, 152,170). Ali Nihat Tarlan, başta dönme tabirini kurban olmak şeklinde ifade etmiştir. Çünkü Tarlan’a göre kurban ve sadaka baş etrafında çevrilir, sonra kesilir veya verilir (Tarlan, 1985: 145). Günümüzde bazı yaşlı insanların paraları başlarının üzerinde çevirme hareketi buradan geliyor olabilir.

Anlaşılacağı üzere İslamiyet öncesi Türklerdeki buyan evirme âdetinin, İslamiyet’ten sonra da devam ettiği görülmektedir. Buyan evirmek veya başta çevirmek olarak adlandırılan bu âdetin bir

örneği de mevlid dualarıdır. Aslında İslamiyet'te mevcut olmayan mevlid okutma geleneği Türkler tarafından ortaya çıkartılmıştır. mevlid kutlamaları Türkler arasında mevcut kaynaklara göre ilk Selçuklular zamanında yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle Erbil Atabegleri mevlid merasimlerine çok önem vermişlerdir. Erbil Atabegi Kökbörü, her yıl düzenli olarak mevlid merasimi düzenledi. Bu dönemde çok yaygın olan mevlid merasimlerinde mevlidlerin okunması için devrin âlimleri mevlidler yazıyorlardı (Uslu, 2002: 164). Osmanlı Devleti döneminde Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan Vesîletü'n-Necât adlı mesnevisinin ilk mevlid olduğu görüşü hâkimdir. Ancak bu eserden önce Ahmed Fakih, Erzurumlu Mustafa Darîr gibi âlimler tarafından Türkçe mevlidlerin yazıldığı bilinmektedir (Aksoy, 2004: 482).

Asıl konuya dönülecek olunursa mevlid olarak adlandırılan bu eserler özel günlerde okutularak arkasından bazı dualar edilir. Mevlid okunduktan sonra dualarda okunanlar Uygur metinlerindeki yazılanlar ile benzerlik göstermektedir. Ancak İslamiyet'e geçişle birlikte sadece sevap tevcih edilenler değişmiştir. Mevlid duaları aynen şöyledir: *Hâsıl olan sevabı peygamberlerin ilki Hz. Âdem ile sonuncusu Hz. Muhammed ve her ikisi arasında geçmiş bütün peygamberlerin mübarek ruhlarına hediye eyledik, kabul eyle.* Sevap önce peygamberlere tevcih edilir. Daha sonra sırasıyla Peygamberin ailesi, dört halife, sahabeler, tabiiyin, tebe-i tabiiyn, mezhep imamları zikredilip hepsinin ruhlarına hediye edilir. Bunların ardından evliyalar zikredilerek onlara da sevap tevcih edilir. Bundan sonra sevap tevcihi biter dualar edilir. Mevlid duasının ana hatları böyledir. Ancak duaların çeşidi kişiden kişiye değişebilir. Bazen bir felaketin ardından okunan dua o felakette ölenlere tevcih edilebilir.

SONUÇ

Sonuç olarak İslamiyet öncesi Uygurlarda yapılan iyi işlerden kazanılan sevapları bir başkasına hediye etme adeti, İslamiyeti kabul ettikten sonra da yeni dinin kalıplarına sokarak devam ettirmişlerdir. Nitekim İslamiyet'te gerçekte var olmayan mevlid okutma geleneği Eski Türk inançlarının İslami kalıplara bürünen bir tezahürü olduğu açıktır. Zira İslamiyet öncesi sagu geleneği, İslamiyet'in kabulünden sonra naat, methiye gibi edebi türlere dönüşmüştür. Önemli dini günlerde okutulan mevlidler bu geleneğin İslam kalıbına sokulmuş bir adettir. Ölen birinin arkasından dua etmek İslamiyet'te vardır. Başkasının arkasından edilen dua konumuzun dışında tutulması gerekmektedir. Çünkü bu çalışmada duaların İslamiyet'e Eski Türk inançlarından geçtiği savunulmamaktadır. Burada anlatılmak istenen olay, İslamiyet'te gerçekte var olmayan mevlid okutmanın ve okutulduktan sonra bu mevlid ile kazanılan sevabın başta Hz. Muhammed olarak İslam büyüklerine veya bir başkalarına tevcih edilmesi üzerine durulmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse karşılaştıran şey duanın kendisi değil, kazanılan sevapların başkasına hediye edilmesi keyfiyetidir. Genel manada bakıldığında İslamiyet'te dua kavramı vardır. Sadece önceden tanrıya, iyi ruhlara veya bir başka insana tevcih edilirken, İslamiyet'ten sonra peygamberler ve onların ümmetine tevcih edilmeye başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy Hasan. 2004. 'Mevlid'. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Cilt 29. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara: 482-484.
- Esin, Emel. 1972. 'Mıyanlık Uygur "Buyan" Yapısından (Vihâra) Hakanlı Mıyancılığına (Ribât) ve Selçuklu Han İle Medresesine Gelişme'. Malazgirt Armağanı. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 75-102
- Fuzûlî. 1950. *Fuzûlî'nin Farsça Divânı*. Çev. Ali Nihat Tarhan. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul.
- Kaşgarlı Mahmud. 2005. *Divânü Lugâti't-Türk*. Çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurtsever. Kabcacı Yayınları. İstanbul.
- Lutfî Paşa. 1997. *Lutfî Divanı*. Haz. Günay Karaağaç. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Ocak Ahmet Yaşar. 2007. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Oda Juten. 1980. 'Eski Uygurca Bir Vesikanın Budizmle İlgili Küçük Bir Parçası'. Türkiyat Mecmuası. Sayı 19: 183-202.
- Ögel Bahaeddin. 2000. *Türk Kültür Tarihine Giriş I*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Tarlan Ali Nihat. 1985. *Fuzûlî Divânı Şerhi*. KTB Yayınları. Ankara.
- Tekin Şinasi. 1960. *Maytrısimit*. Sevinç Matbaası. Ankara.
- Tekin Şinasi. 1962. 'Uygurlarda Sevab Tevcihi Âdeti ve İslâmlıkta Mevlid Duâsı'. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. Sayı 12: 233-246.
- Tekin Şinasi. 1966. 'Buyan Evirmek (Sevabın Tevcihi)'. Reşit Rahmeti Arat İçin. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara: 391-411.
- Tekin Şinasi. 2017. *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Uslu Recep. 2002. 'Selçuklularda Müzik ve Literatürü'. Türkler. Cilt 6. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara: 162-173.
- Yılmaz Nuran. 2007. 'Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'ndaki 'Başına Çizginmek' Tabirinin Türk Kültüründeki Anlamı' *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Turkish Studies. Vol: 2/4: 1095-1104.
- Yusuf Has Hâcib. 1947. *Kutadgu Bilig*. Çev. Reşit Rahmeti Arat. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.